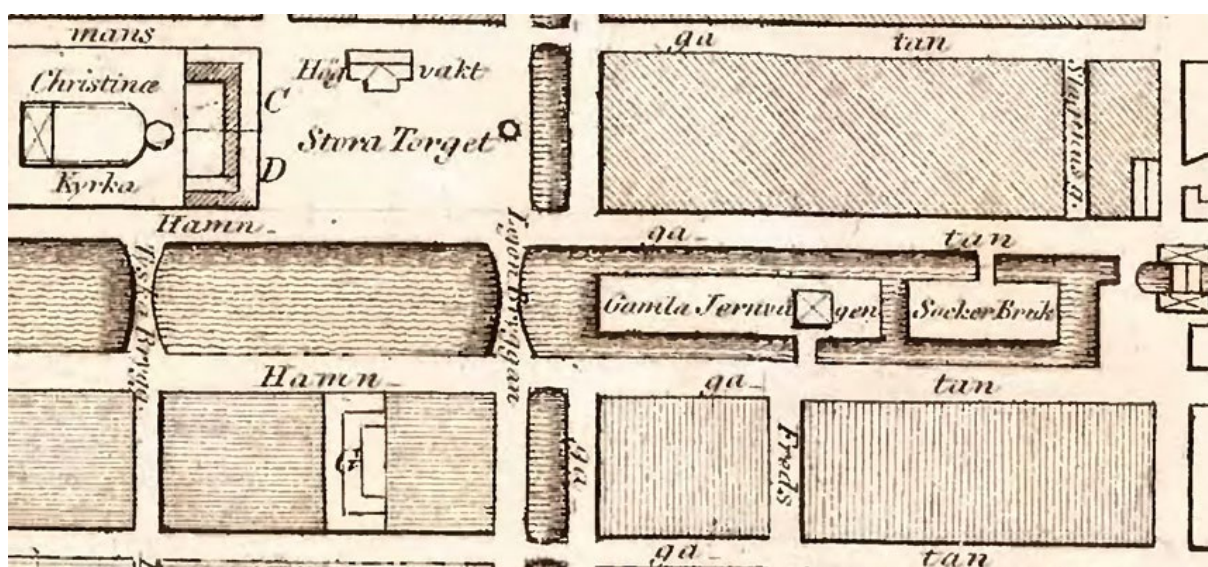

Göteborg som brunnsort

2019-10-27

Brunnsparken är en av de mest besökta platserna i Göteborg. En stor del av stadens kollektivtrafik passerar platsen och många hastar mellan vagnar och bussar. Det är idag svårt att föreställa sig hur det var när Brunnsparken var omgiven av kanaler med enbart broar som förbindelse till den omgivande staden. Platsen var en grön oas i 1800-talets Göteborg som vissa kallade "Paradiset".

Namnet brukar tidfästas till 1846 och en referens i "Göteborgs och Bohusläns kalender 1847" enligt bland andra Lindstam (s. 102). Under arbetet med denna artikel har dock namnet påträffats längre tillbaka i tiden. Redan 26 maj 1838 skriver GHT "I hörnhuset N:o 15 vid södra Hamngatan, midt emot Brunnsparken".

Karta över Göteborg 1815 (Stadsbyggnadskontoret), visar platsen för gamla Jernvägen där Brunnsparken skulle komma att anläggas. Den var vid denna tid helt omfluten av vatten. Endast en bro bildade förbindelse åt söder.

Brunnsparkens tillkomst

Jernvägen hade sin plats där idag "Johanna" eller "Såningskvinnan" står staty. Efter att våginrättningen med dess verksamhet flyttats ut från stadens centrum 1785 användes området, kallat Jernvägsplatsen, som en del av upplagsytorna invid Stora hamnkanalen. Omkring år 1822 planterades träd i området, antagligen som en del av det större projekt med trädplantering som då pågick i Nya Allén. (Wimarsen s. 111-114) Det förefaller troligt att denna trädplantering hade ett samband med den minskande handelsaktiviteten under åren efter Napoleonkrigens slut. Ytor som under en livlig högkonjunktur hade behövts som varuupplag i stadens centrum kunde under 1820-talet istället ges lite fägring i form av träd. Det blev grunden till stadens mest centrala parkanläggning. Drygt tio år senare kom apotekare Cavallin att omvandla platsen till en brunnsanläggning (dock utan att ha en egen hälsokälla på platsen). Inför öppnandet annonserade Cavallin flitigt i tidningarna.

"Tillkännagivande:

Vid Göteborgs Brunns-Inrättning börjas Brunnsdriickningen d. 1 Juni och slutas i början af

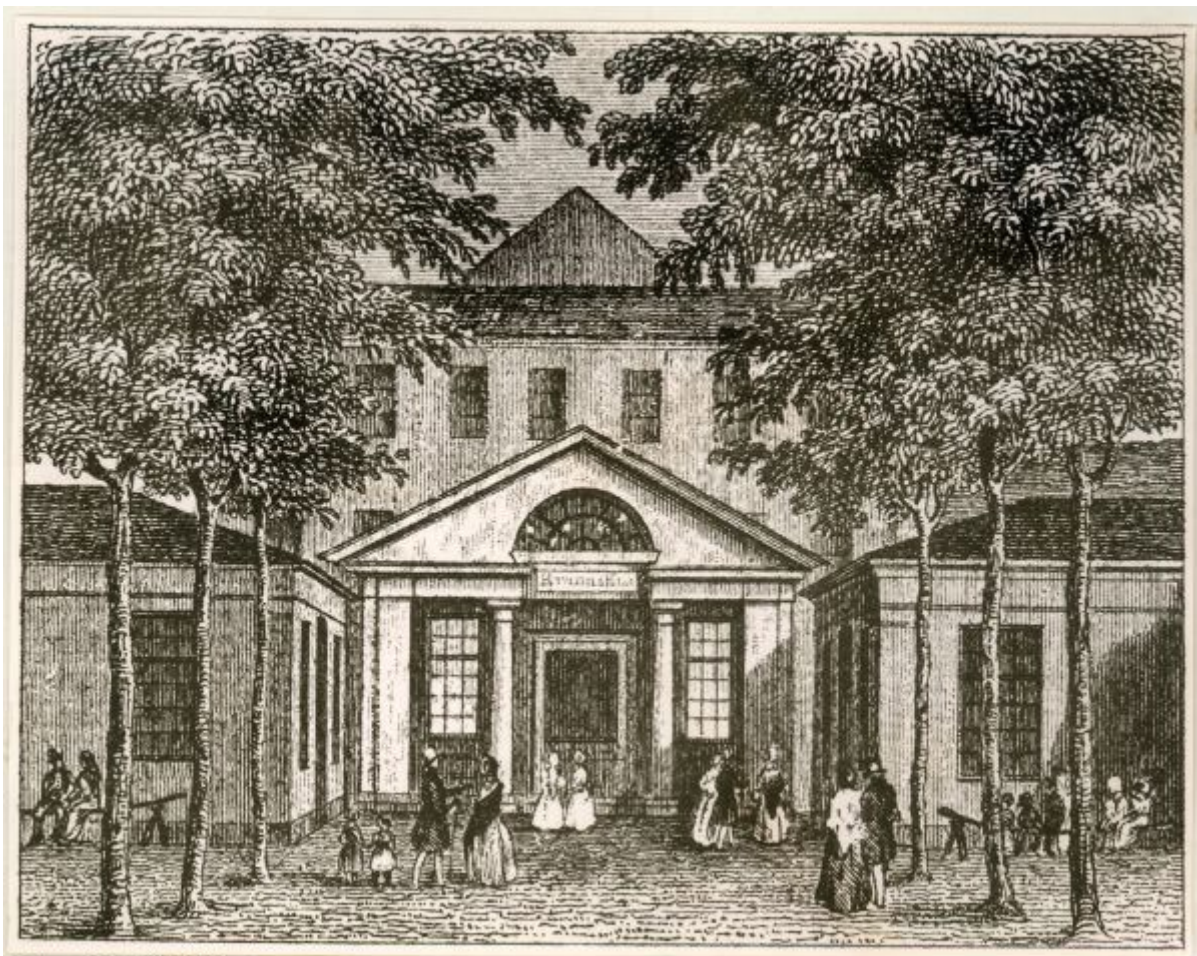
Augusti månad. De mest brukliga Mineralvatten, så väl varma som kalla, beredas med noggrannhet och serveras ur Appareljerne, från kl. 6 till kl. 9 förmiddagarna, under nämnde månader. Mineralvattnen kunna ock hämtas från Inrättningen om mornarne i medförde, väl rengjorde, buteljer, och requisitioner från landsorterna skola med skyndsamhet expedieras. – För dem som ämna begagna denna inrättning, är lista för anteckning och poletter därför att tillgå på Apotheket Kronan. – Efter den vanliga Brunnstiden kunna promenerande hela dagen, emot serskild betalning, erhålla Soda- och Selters-vatten ur Appareljerna, samt Limonade Gazeuse på buteljer. På det högsta anhålles att föräldrar tillsäga sina barn och de personer som dem åtfölja, att icke tillfoga skada å träd och planteringar eller något af Inrättningens tillhörigheter. – För ingång är endast stora porten öppen, hvilken tillslutes hvarje afton kl 9.” (GHT 1834-05-31)

Den nya brunnsinrättningen fick, om vi får tro tidningarna, ett positivt omdöme bland de göteborgare som hade intresse av dess tjänster. Men alla var inte riktigt nöjda och i en insändare påpekades att det vid andra liknande inrättningar fanns läkare som kunde ge gästerna nödvändiga ”råd och dåd”. Men att i Göteborgs brunnsinrättning saknades läkare. (GHT 1834-06-16)

Redan under det första verksamhetsåret fick brunnen många besökare, framförallt från orter utanför Göteborg. I tidningarna infördes allt fler annonser där husägare erbjöd lämpliga rum för brunnsгäster. ”Tvenne väl möblerade Rum med uppässning, vid reel gata, för Brunns- och Badгäster.” (GHT 1835-06-03)

Under året började parken vid brunns-huset att öppnas vissa tider av dagen för allmänheten i Göteborg, men det gick inte riktigt som tänkt och Cavallin kom att återinföra begränsningar redan under sommaren 1836.

”Då åtskillige af härvarande Brunns-sällskap, åt hvars begagnande den å gamla Jernvågsplatsen anlagda Park för närvarande egentligen är bestämd, besvärat sig ej mindre öfver trängsel, som uppkommer deraf, att Parken hvarje morgon efter Brunnsdrickningen, upplåtes till allmän promenad, utan ock öfver det oskick och den osnyggighet, som deraf jemväl visat sig, så anser jag mig härmed böra tillkännagifva, att Parken hädanefter, så länge Brunnsdrickningen fortfar, är tillgänglig blott för Brunnsгäster och bättre personer, samt för barn, endast då de äro åtföljde af sina föräldrar. Götheborg den 15 Juni 1836. H.J. Cavallin” (GHT 1836-06-18)

GhmD:52289

Brunnsinrättningen på holmen i Stora Hamnkanalen vid vid 1800-talets mitt. Bild från Göteborgs stadsmuseum, [Carlotta](#).

Berömda besökare

Brunnshuset i parken tycks ha fått ett gott rykte som lockade ledande personer att resa från Östkusten för att dricka brunn i Göteborg.

”Bland andre resande hitförde ångfartyget Erik Nordewall från Stockholm Ryske ministern vid Svenska hovet Potocks familj, som kommer att begagna härvarande bad. Antalet af bad- och brunnsgäster är nu ganska betydligt och bland dem räknas nu äfven Biskop Tegnér, som i Lördags härstädes inträffade”. (GHT 1837-07-04) Biskopen återvände även följande år, ”Biskop Tegnér begagnar för närvarande brunns-inrättningen i vår stad”. (GHT 1838-07-21)

Apothekaren Cavallin avled 1841 men det innebar inte slutet för brunnsanläggningen. Utrustningen för ”beredning af artificiela mineralvatten” utbjöds till försäljning men det verkar inte ha kommit några köpare så sterbhuset fortsatte att driva verksamheten. (GHT 1842-02-05, 1842-04-06)

”Den af Apothekaren Cavallin i lifstiden uti denna stad anlagda Carlsbader Brunns-Inrättningen kommer innevarande år att för Brunnsdrickning öppnas å vanlig tid vid den inträffande varmare årstiden, och att, på enahanda sätt som förut fortsättas. Vattenberedningen är anförtrodd åt en behörigen examinerad och vid befattningen fullkomligen vand person; och skall dagen för brunnsdrickningens början genom tidningarne kungöras. – Under alla tider af året kunna de vanlige kalle mineralvattnen, såsom Soda, Selfzer, Marienbader, eller hvilka kända mineralvatten

som helst, äfvensom Limonade Gaseuze från denna Brunns-Inrättning erhållas efter tillsägelse ho eller requisition från landsorterne genom brevexling med undertecknad, som, med öfvertygelsen att Inrättningen skall fortfara att förtjena en vördad Allmänhets förtroende, deruti vågar densamma innesluta. Arb. Orrberg.” (GHT 1843-03-13)

Parken och brunnen fortsatte att locka besökare, det kunde ibland bli trångt på den begränsade ytan och det noterades vid 1800-talets mitt att det skulle behövas ett större område för att ge gästerna möjlighet att motionera. Idéer framfördes också om att en vacker park som denna (ibland kallad Paradiset) borde kunna vara lämplig att ge musikunderhållning åt stadens invånare under sommarkvällarna. (GHT 1853-08-10, 1854-02-10)

Under 1850-talet fanns den efterfrågade läkartjänsten vid brunnen och 1855 tog Doktor Herr A. Montén över som läkare i Brunnsparken. Dessutom infördes gratis mineralvatten till mindre bemedlade personer. (GHT 1855-05-21)

En av de största festligheter som hållits i Brunnsparken var för att fira Sevastopols fall hösten 1855, [den händelsen kan du läsa mer om via denna länk](#).

Denna tavla från tiden före 1854 (statyn är ännu inte rest på Stora Torget/Gustav Adolfs torg) visar Brunnsparken till höger. Det är lätt att förstå att parken ibland kallades "Paradiset". Bilden är hämtad från Göteborgs stadsmuseum, [Carlotta](#).

Brunnshuset blev badhus

Verksamheten i brunnshuset avvecklades 1858 och det framfördes istället planer på att bygga ett badhus. Planerna mötte dock kritik då tanken var att det även i fortsättningen skulle vara en ganska exklusiv anläggning och inte ett bad- och tvätthus för alla, så som bland annat Dr Dickson förespråkade. I Brunnsparken tänkte sig ägaren att det endast skulle finnas 6 badkar

och därmed en hög inträdesavgift. (GHT 1858-03-17) Någon ny byggnad skulle det dock inte bli. Det gamla stenhuset skulle behållas och byggas om till badinrättning och "de gamla fula trähusen" skulle undanröjas. (GHT 1858-03-22)

Fredagen den 19 februari 1858 hölls en auktion där brunnsanläggningens apparat för beredning av 10 olika slags artificiella vatten skulle säljas. Till apparaten hörde rör av fört Tennat koppar, tio kranar av fint silver, en särskild "compressions apparat av koppar", därutöver möbler och utrustning i brunnshuset samt själva byggnaderna. (GHT 1858-02-06)

Brunnsepoken i Brunnsparken var därmed till ända och istället inleddes en period då badhuset var parkens centrum. I sin handbok för resande från 1869 beskriver Octavia Carlén platsen.

"Brunnsparken, belägen öster om Lejonbron, mellan Stora Hamnkanalen och Södra hamngatan, planterad med vackra träd, hvilka sommartiden erbjuda en angenäm svalka. Platsen, som fordom varit upplåten för jernvågen, har erhållit sitt nuvarande namn af den vid dess ena sida förr befintliga Brunnsinrättning, hvarest nu stadens nya badhus är beläget." (Carlén s. 51)

GhmD:46012

Badhuset (tidigare brunnshuset) syns mitt i bild strax innan Palacehuset. Foto före 1879. Göteborgs stadsmuseum, [Carlotta](#).

Johanna tar över Brunnsparken

Verksamheten vid badhuset avvecklades 1 oktober 1878 och stadens företrädare hade inte någon ersättningsverksamhet till lokalerna. Drätselkammaren fick i uppdrag att förvalta byggnaden då stadsfullmäktige inte önskade att riva den. (GP 1879-01-10) Men snart svängde man från bevarande till att auktionera bort byggnaderna. "Kungörelse, Tisdagen den 11 instundande Mars kl. 12 på dagen försäljes på auktion inför Drätselkammaren i dess lokal i rådhuset det i Brunnsparken stående mindre stenhus. Huset skall vara afflyttadt från platsen före d. 8 påföljande April." (GP 1879-03-08)

GP skrev om framtiden, ”Hon skall få sen en hel hop nya saker. Hon skall bl.a. få se Brunnsparken befriad från det gamla stenrucket, som dock under många år utgjort en lifsens källa för många. /---/ få se arbetare sysselsatta med grundläggningen af den nya fontänen, som en enskild främlings välvilja kommer att skänka Göteborg, vare sig att denna blir upprest i Brunnsparken – den onekligen lämpligaste platsen – eller annorstädes.” (GP 1879-03-29)

GhmE:17

"Johanna" i Brunnsparken, av P. Hasselberg, uppsatt den 21 juli 1883. Foto: Göteborgs stadsmuseum, [Carlotta](#).

Statyn som omtalas är givetvis "Johanna" eller "Såningskvinnan" som sedan invigningen 1883 varit kännetecknet för Brunnsparken. "Johanna" kommer av att statyn invigdes samma dag som Johanna hade namnsdag.

"Fontänen i Brunnsparken blef i lördags middag kl. 1 vederbörligen aftäckt i närvaro af ett rätt stort antal af hrr Stadsfullmäktige, äfvensom af komiterade för och utförande af arbetet samt åtskilliga andra inbjudna personer, bland hvilka också märktes landshöfding Sjöcrona med fru. Utanför inhägnaden hade redan tidigt på f.m. samlat sig en väldig människomassa, som vid tiden för aftäckningen tillväxte allt mer och mer.

Sedan vattenkonsten börjat spela och grossh. Pontus Fürstenberg å komiterades vägnar öfverlemnade den vackra och storartade gåfvan till Göteborgs samhälle framträdde stadsfullmäktiges ordförande grossh. J.J. Ekman uttryckande samhällets tacksägelse till de frikostige gifvarne: framl. Ryttmäst. Krook i Helsingborg samt grossh:ne Pontus Fürstenberg och J.W. Wilson i Göteborg. Riktade vidare några tacksamhetens ord till grossh. Carl O. Kjellberg, som gifvit idén för användandet af den Krookska donationen, till byggnadskomiterade och

konstverkets skapare, den närvarande artisten Per Hasselberg samt till alla dem som i öfrigt haft med arbetets utförande att bestyra, särskildt nämnande arkitekten Adrian Peterson.

Under aftäckningstillfället utfördes musik af Göta Artilleriregementes hela musikkår.” (GP 1883-07-23)

Text av: Universitetslektor [Per Hallén](#), Institutionen för Ekonomi och Samhälle, avdelningen för Ekonomisk historia, Handelshögskolan vid Göteborgs universitet.

Tidigare publicerad på [Göteborgs historia](#).

Referenser

Tidningar

Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning (GHT)

Göteborgs Posten (GP)

Karta

Stadsbyggnadskontoret i Göteborg, Historiska kartor, Göteborg 1815.

Litteratur

Fröding, Hugo, *Berättelser ur Göteborgs historia. [5], Under nyare tiden*, Göteborg, 1924

Carlén, Octavia, *Göteborg: beskrifning öfver staden och dess närmaste omgifningar : ny handbok för resande*, Rediviva, Stockholm, 1970[1869]

Lindstam, Carl Sigfrid, *Göteborgs gatunamn*, 3. uppl., Göteborgs kommuns namnberedning, Göteborg, 1986.

Wimarson, Nils, ”Gator, vägar och planteringar”, *Göteborg. En översikt vid trehundraårsjubileet 1923 över stadens kommunala, kulturella och sociala förhållanden samt viktigaste näringsgrenar*. Göteborg 1923.